

A jegyesség a szatmári népi jogszokásokban Luby Margit gyűjtései és a korabeli magyar joggyakorlat tükrében

SALLAI BALÁZS

(jogász, PhD-hallgató, Debreceni Egyetem Marton Géza Doktori Iskola)

Betrothal in Szatmár Region's Legal Customs in the Light of Margit Luby's Collections and Contemporary Hungarian Legal Practice

The aim of this paper is to show how the institution of betrothal appeared in the legal customs of the Szatmár region, primarily by exploring the relevant material in the manuscript legacy of Margit Luby. In this context I examine the creation, legal binding force, termination of betrothal.

Keywords: engagement, betrothal, family law, legal customs, legal ethnography

Bevezetés

A jegyességet mint jogi relevanciával bíró társadalmi viszonyt már igen korán sajátos szokások útján rendezettnek tekinthetjük számos népcsoportnál.¹ A magyar jog a rendi korszakban már biztosan ismerte és szokásjogi úton szabályozta is, attól függően, hogy a felek milyen társadalmi állásúak, illetve vallásúak voltak. Az egyházjog e téren óriási szerepet töltött be, s (valószínűleg) a széttagolt joggyakorlat egyszerűsítése, megakadályozása végett az 1894:XXXI. törvénycikk, azaz a házassági törvény (Ht.) gyökeresen más felfogást képviselt a jegyességgel kapcsolatban, mint az addigi évszázados jogi hagyományok. Ennek következtében figyelhető meg – legalábbis az utókor perspektívájából – az a jelenség, miszerint a heterogén jogi praxist ezek a változások nem szüntették meg, csupán átalakították.

E tanulmányban erre szeretnék rávilágítani a szatmári tájegység népi jogszokásait példaként bemutatva. Azaz egyetlen jelenség köré csoportosítható, különféle írott és íratlan normákkal megmutatni azt, hogy a magyar területeken a „fent” és a „lent” joga között milyen diszkrépancia figyelhető meg ezen a területen² (is). Ennek megfelelően egyrészt a fent jogát, vagyis a Ht. rendelkezéseit és gyakorlatát, másrészt a lent jogának egyfajta általános jellemzését, harmadrészt pedig kifejezetten a szatmári népi jogszokásokat vetem össze.

Források, földrajzi tér, időkor

Mielőtt azonban az összehasonlítást megtenném, tisztázni szükséges egyes alapvetéseket. A kutatás szatmári jogszokásokkal kapcsolatos része Luby Margit gyűjtésein alapul. Luby 1885-ben született és a 20. század első harmadában – leginkább az

* A tanulmány a Gróf Tisza István Debreceni Egyetemért Alapítvány PhD Kiválósági Ösztöndíjából finanszírozott szakmai támogatással készült.

¹ A jegyesség intézményéről kiváló kultúr- és jogtörténeti áttekintést nyújt: Borbás 2021: 87–100.

² Kolosváry 1911: 374.

1920-as évektől – gyűjtötte szűkebb hazája néprajzi adatait főként a folklórral kapcsolatban.³ Legjelentősebb kiadott összefoglaló műve *A parasztélet rendje* (1935),⁴ így e vizsgálódás során ez bizonyult az egyik legértékesebb forrásnak. Emellett feldolgoztam a néprajzkutató kéziratok hagyatékának⁵ bizonyos elemeit is, amelyek nagyrészt kiadatlanok maradtak. Luby ugyanis az 1935-ös opus magnum után is aktív maradt és – bár az ország több területén is gyűjtött⁶ –, de a szatmári szellemi néprajz mindig érdeklődésének középpontjában maradt. Ezt támasztja alá az a kiadásra előkészített, de meg nem jelent egyik kézírata is, amelyet szintén felhasználtam e tanulmány megírása során. Ezen (több, mint 300 gépelt oldalból álló) dokumentum⁷ keletkezési idejére pontos információ nem utal, azonban a gyűjtések időpontjaiból arra következtettek, hogy az 1950-es évek végén vagy a '60-as évek elején készült el. Tartalma több szempontból is fontos. Egyfelől számos, a házassághoz kapcsolódó szokást tartalmaz tematizálva olyan módon, hogy Luby mindenhol bemutatja a régi nemesi szokásjogot,⁸ az ország területén gyűjtött néhány adatot (főként a jászági, somogyi, zalai, hajdúsági és Pest környéki útjairól származókat) és a legterjedelmesebb részben a szatmári népszokásokat. Másfelől pedig Luby *A parasztélet rendjéhez* képest a kézirat megírásakor már nagyobb mennyiségű adatközlésből meríthetett és több helyen ír arról, hogy mit csinált (vagy csinált volna) másképp az 1935-ös könyvhöz képest, így módon metodológia szempontjából is átgondoltabb ez a műve. E két nagyobb munkán kívül felhasználtam számos kisebb dokumentumot is, amelyek Luby szatmári gyűjtéseinek adatait őrzik. Luby Szatmár alatt azonban csak a trianoni békediktátum után megmaradt magyarországi területeket értette, és nem kutatott a Romániához csatolt szatmári településeken. Ezért a továbbiakban Szatmár mint tájegység alatt én is csupán egy szűkebb értelemben vett geográfiai részt értek, idomulva Lubyhoz.

Mint a leírtakból is látható, a kutatás időkorét a 20. század első fele, s azon belül is leginkább az 1920-as, '30-as évek jelentik, mivel Luby az ekkoriban még élő, később (az '50-es években) az akkor már nem élő, de a század első harmadában létezett népszokásokra koncentrált. Ezt azért fontos tisztázni, mert a fent jogát ebben az időintervallumban a Ht. jelentette, így csupán ennek gyakorlatát kell vizsgálni és az egyházi bíróságok vonatkozó praxisa a kutatás körén kívül esik. A lent jogának általános jellemzése referenciapontként fontos, s ennek kapcsán – már csak a terjedelmi korlátokat is tekintetbe véve – Tárkány Szücs Ernő fő művének⁹ használata tűnt a

³ Kenyeres 1981: 483.

⁴ Luby 1935.

⁵ Ezt a hagyatékot az 1970-es években a mátészalkai Szatmári Múzeum vásárolta meg Luby Margittól, s a mai napig itt őrzik. Ezúton is szeretném megköszönni az intézményben dolgozóknak a kutatásomhoz nyújtott segítséget. A hagyatékról leltár is készült, amely 1986-ban nyomtatásban is megjelent (Farkas 1986), így a továbbiakban a hagyaték elemeire ennek a leltárnak megfelelően hivatkozom a lajstromot LH-ként rövidítve.

⁶ Főként a Népművészeti Intézet 1953 és 1959 közötti kiküldetéseinek köszönhetően. LH V/1. 1., 2.

⁷ LH V/1-3. Házasságszerzés, előkészítés, a jegy, a kelengye. (Megjegyzés: a mű egyetlen rendszerezett egészlet alkot, az 1-3-ig történő alegységekre bontás csupán fizikai elhelyezését mutatja: a teljes gépirat három mappában fért csak el.)

⁸ Véleményem szerint sok helyen igen pontatlanul teszi ezt meg, amelyet az a módszertani hiba okozhatott, hogy sok jogintézmény esetében köztörténeti forrásközleményekre támaszkodva vont le következtetéseket, úgy, hogy az alapul szolgáló dokumentumoknak a számossága alacsony, illetve azok egy-egy kisebb országrész tekintetében árulnak el adatokat.

⁹ Tárkány Szücs 1981.

legkézenfekvőbbnek, mivel ebben sokévi és számtalan földrajzi területet felölelő kutatásokból levont következtetéseket találhatunk.¹⁰

A jegyességre vonatkozó szabályok

A jegyességre vonatkozó írott és íratlan normák körét a következőképpen igyekeztem rendszerezni: az első nagyobb egység a jegyesség keletkezésére, érvényességére és kötelező erejére, a második az eljegyzés előtti, alatti vagy utáni, de még a házasságkötés megelőzően történő, (szimbolikus) dologátruházásokra, a harmadik a jegyesség felbontására és ennek következményeire vonatkozik. A szabályok bemutatásának módja a fentebb már említett sorrendben történik majd. Ennek megfelelően a fent és a lent jogának bemutatását a szatmári népszokások ismertetése követi.

A jegyesség keletkezése, érvényessége, kötelező ereje

A Ht. első szerkezeti egysége foglalkozik az eljegyzéssel. E rész azonban igen rövid, s nem szól a jegyesség keletkezéséről, csupán azt tartalmazza, hogy önmagában ebből még nem keletkezik jogilag értékelhető köteletség (kereseti jog) a házasság megkötésére nézve, illetve, hogy bármely teljesítés arra az esetre, ha a házasságot nem kötnék meg, semmis.¹¹ Az utóbbi érvénytelenségi (semmisség) eset azonban nem magára az eljegyzésre, hanem valamilyen, azt biztosító „mellékkötelemre” vonatkozik. Szigorúan jogi szempontból tehát a Ht. alapján az eljegyzés nem kötelezi a feleket a házasságkötésre, azaz egy jogilag nem releváns nyilatkozatról van szó, amely csupán egyfajta erkölcsi kötelezettséget von maga után.¹² Ennek a szűkszavúságnak – persze átvitt értelemben – nyoma sincs a lent jogában. A jegyesség keletkezésének minden tájon más és más, formálisan kötött vagy kevésbé kötött eljárásrendje alakult ki, feltéve, hogy az ott élők ismerték ezt az intézményt.¹³ Ezek a processzusok tájegységenként, vagy még azokon belül is annyira heterogén képet mutatnak, hogy egyfajta általános modellt nem lehet ezekről alkotni. Sokkal absztrahálhatóbb ezzel szemben az eljegyzés érvényessége, illetve ennek kritériumai. A megfelelő kor és ezzel összefüggésben egyfajta belátási képesség mindenhol ilyen kritérium,¹⁴ bár más és más szabályokkal. Főleg a nők esetében volt kérdéses az, hogy mikortól tekintik őket eladósorban lévőnek. Például Luby Margit fent említett kézírata tartalmaz egy táblázatot, amely azt mutatja meg, hogy egyes tájakon vagy településeken (gyűjtései alapján) hány éves kortól adták férjhez a lányokat. Luby szerint Tolnában figyelhető meg a legalacsonyabb életkori határ (15 év), míg máshol csak a 20. életév betöltése után házasodhattak.¹⁵ A férfiak esetében – legalábbis a gyűjtésekből úgy tűnik – nem volt ilyen nagy jelentősége az életkornak, ami egyrészt vélhetően a katonáskodás által megszabott

¹⁰ Tárkány Szűcs korábban önállóan is publikált ebben a témában (Tárkány Szűcs 1980: 119–154.), de az 1981-es műve foglalja össze legtömörebben ide vonatkozó kutatási eredményeit.

¹¹ 1894:XXXI. tc. 1–2. §

¹² Nizsalovszky 2019: 28.

¹³ Példának okáért a jászok Luby szerint nem ismerték a jegyet, csupán a kézfogó hagyományát. LH V/1. 3., 7; V/2., 4; Bánkiné Molnár 2017: 171.

¹⁴ Tárkány Szűcs 1981: 321.

¹⁵ LH V/1. 2., 6–8.

életkorra,¹⁶ másrészt a két nemre eltérően vonatkozó magánjogi szabályokra vezethető vissza. Ezek a különbségek ugyanis még a 20. század első felében is sok tekintetben fennálltak.¹⁷ Kritérium továbbá az előzetes szülői beleegyezés is az eljegyzésbe, csakúgy, mint egyes szimbolikus dologátruházások megtétele.¹⁸ (Erről a következő alfejezetben lesz szó részletesen.) Kötelező elemként említi még Tárkány Szücs a tanúk előtt történő eljegyzést is. A tanúk száma és összetétele szintén szélsőségesen változó: volt, ahol néhány közeli rokon jelenlétét kívánták meg, míg máshol népes számú vendégség körében került sor az eljegyzésre.¹⁹ Az érvényesen létrejött eljegyzés kötőerővel bírt,²⁰ főként a katolikus többségű földrajzi részeken. Sőt a házasságkötés kikényszeríthetővé vált akkor, ha a menyasszony az jegyesség ideje alatt teherbe esett.²¹ Érdekes az időmúlás hatása a jegyességre. Egyes erdélyi területeken még az érvényesség időtartama is jogi népszokássá szilárdult: az eljegyzett lány két évig volt köteles vőlegényére várni, és csak ezután bonthatta fel az eljegyzést alapos okkal, például ha a férfi nem jelentkezett. Ez alól létezett egy alkivétel, amikor is három évig volt köteles a nő várni, de ez csak abban az esetben volt alkalmazható, ha vőlegénye külföldön teljesített katonai szolgálatot.²²

A már említett kéziratban Luby azt írja, hogy a szatmári részeken 16–18 éves koruk előtt nem adták férjhez a lányokat,²³ s, hogy az eljegyzést megelőző eljárásrend nagyon nagy eltéréseket mutat a szatmári területen belül is.²⁴ Egyes településeken még annak is megvolt a maga hagyománya, hogy milyen ételek kerültek a kézfogó alkalmával az ünnepi asztalra.²⁵ Azt pedig, hogy mennyire nagy diszkrépancia volt megfigyelhető az eljegyzést megelőző procedúrák kapcsán, jól mutatja két, egymáshoz nagyon közel fekvő kis falu esete, amelyek napjainkban egyébként már egy települést alkotnak. Tunyog és Matolcs eltérő formáságokat várt el az eljegyzés kapcsán: Tunyogon a rendes eljárásrend része volt a leendő vőlegény próbára tétele olyan módon, hogy a lányos házból legelőször három idősebb asszonyt vezettek elő előre betanult, verses mondókákkal dicsérve azok jó tulajdonságait. Sajnálatos módon ezek a szövegek nem maradtak ránk. Csak negyedjére vezették elő a valódi, leendő menyasszonyt, abban az esetben, ha lánykérőbe jövő férfi kiállta az előző „próbákat”. Ezzel szemben Matolcon a lánykérés mindenféle humoros vagy másfajta formális elem megléte nélkül zajlott le. Egyes helyeken a menyasszonyt (és családját) megréfélandó ismerték a tréfás jegyet,²⁶ ám ennek részletes leírását nem találtam. A szatmári szokások több évtizedes tanulmányozása után azonban Luby már megalkotott egyfajta általánosabb

¹⁶ N. Bartha–Gönyey–Kodály–Lajtha–Schwartz–Solymossy–Szendrey Á.–Szendrey Zs. 1937: 157.

¹⁷ Jóé 2021: 149.

¹⁸ Tárkány Szücs 1981: 322.

¹⁹ Tárkány Szücs 1981: 322, 328, 330.

²⁰ A német és az angol jogban is előfordult, hogy a házasságkötés az eljegyzés alapján bírói úton is kikényszeríthető volt. Nizsalovszky 2019: 27, 31–32.

²¹ Tárkány Szücs 1981: 344–345.

²² Tárkány Szücs 1981: 342.

²³ LH V/1. 2., 4.

²⁴ LH V/2., 7. Például Kisaron és Nagyaron erősen formalizált és tréfás az eljárás, ettől visszafogottabb Ecseden, Tyukodon vagy Ökörítón, s nincsenek ilyen jellegű szabályai Csengerben.

²⁵ LH I/6., 5.

²⁶ LH V/2., 33.

„képletet” az eljegyzési eljárásrendre. Eszerint kezdetben a legény és kísérője²⁷ vagy kísérői, később már akár a legény egyedül, a lányos házhoz ment(ek) valamilyen ürüggyel, például, hogy eladó jószágot keres(nek). A lányos háznál persze tudták, hogy nem ez a valódi szándék, s ha nem volt ellenükre a legény, akkor „belementek a játékba”. Miután már a társaság a házban volt, előálltak jövetelük valódi okával, s ezt követte a lány bevezetése a szobába tréfás vagy kevésbé tréfás módon. Ezután ünnepelesen felszólították a legényt a jegy felmutatására és letevésére. (Ezt a lány vagy annak családja ekkor még nem nézhette meg; a felbontás esetén ennek még lehetett jelentősége.) Ezt követte a kézfogás, majd a jegyek kicserélése. Végül a vőlegény jegyét, amelyet ő kapott, annak anyjához, vagy ha az már nem élt, valamely nőrokonához vitték és neki kellett azt őrizni, hogy rontás ne érhesse.²⁸ Fontos szabály volt, hogy nem illett kibontani a jegyet egyik félnek sem a másik jelenlétében.²⁹ Szatmárban abban is teljes egység mutatkozott, hogy magát a lánykérést, illetve az eljegyzést csütörtökön este, még a kézfogót szűkebb körben szombati napon tartották.³⁰ Ilyen módon jött érvényesen létre a jegyesség, amelyet a szatmári részen alapvetően felbonthatónak tartottak, mint azt a gyűjtések is mutatják. Véleményem szerint mivel a tájegységen régóta túlnyomórészt protestáns felekezetekhez tartozó népesség élt, így az is közrehatott e szemlélet kialakulásában, hogy a kánonjoggal ellentétben a protestáns felekezetek joga rugalmasabban kezelte ezt a kérdést.³¹ Találhatunk ellenpéldát is a jegyesség kötőerejére: volt, hogy az esküvőre menyasszonyként nem a korábban eljegyzett lányt, hanem annak nővérét vitték és a vőlegény megkötötte vele a házasságot, amelyet később sem támadott meg senki.³² Egy másik ilyen esetben viszont a férfi a házasság érvénytelenítése után szégyenperben nagyobb pénzüsszeget kapott káraiért.³³

Az átruházott vagy ígért dolgok

A jegy, illetve a jegyesség során, ehhez fűződően ígért, s jobb esetben aztán átruházott dolgok körére is vonatkoztak normák. A Ht. a jegyajándékokról nem szólt, erre a magánjog ajándékra vonatkozó normái voltak irányadók.³⁴ A dologátadások biztosítékként való nyújtását ellenben a fent joga semmisnek és tilalmasnak ítélte. Ezt a Ht. azon rendelkezésére alapozták, miszerint semmis minden teljesítés kikötése arra az esetre, ha a felek a házasságot nem kötnék meg. A bírói gyakorlat ide sorolta az eljegyzést biztosítani hivatott kötbér, foglaló vagy tartásdíj kikötését mint dologátadást

²⁷ Főként az apa vagy a keresztapa lehetett ilyen. LH V/1. 1. 7., 6; V/1. 9., 2.

²⁸ LH V/2., 6–7; XI/2., 6; Luby 1935: 83, 85–86. Hangsúlyozni szükséges azt, hogy ez egy általános eljárásrend, amelynek mozzanatai között valószínűleg sokszor több idő telt el, vagy ezek nem is mindegyike volt megfigyelhető egy-egy településen adott időszakban, sőt e logika mentén az sem zárható ki, hogy esetenként más, itt nem említett cselekvések is beépültek a processzusba. Az 1930-as évekre egyébként lerövidült az eljárás. V.ö.: N. Bartha–Gönyey–Kodály–Lajtha–Schwartz–Solymossy–Szendrey Á.–Szendrey Zs. 1937: 161.

²⁹ Luby 1935: 86.

³⁰ LH XI/2., 6; Luby 1935 82.

³¹ Tárkány Szücs 1981: 344.

³² LH V/1. 3., 22.

³³ LH V/2., 9.

³⁴ Fehérvári 1936: 102.

vagy ennek ígéretét a házasság meg nem kötése esetére.³⁵ Ezzel ellentétben a lent joga a jegyet (tehát a jegypénzt és más jegyként átruházott értéktárgyakat) foglaló jellegűnek tekintette a jegyesség felbontása esetén, ami azt jelenti, hogy az eljegyzést felbontó fél a kapott dolgokat visszaadni kétszeresen köteles, míg az általa ajándékképpen átruházott javakat elveszíti.³⁶ Luby 1935-ben szintén ezt írja,³⁷ ám a kéziratban már a záloghoz rokonítja a jegyet.³⁸ A felbontással kapcsolatos szabályoknál azonban látni fogjuk, hogy ezek a megközelítések miért helytelenek.

Ami az eljegyzéskor, illetve a jegyesség ideje alatt átruházott vagy átruházandó dolgokat illeti, igen hosszadalmas lenne annak számbavétele,³⁹ hogy mik tartozhattak ide, így most csak a szatmári népi jogszokásokra koncentrálok. A legfontosabb átruházandó dolgok ezen a tájegységen is vőlegény által menyasszonyának adott kendő és a jegypénz⁴⁰ (mint a valamikori nővételtől visszamaradt szokás)⁴¹ voltak. Az előbbi illetően az nem keverendő össze a jegykendővel, amelyet még az egyszerű szerelmi ajándékok közé sorolhatunk, és amelyet vagy amelyeket gyakran mindkét fél adott a másiknak, de a férfi mindenképp kapott ilyen. A most említett kendő tulajdonképpen egyfajta női vállkendő. A jegypénzről Luby megjegyzi, hogy eredetileg csakis arany vagy ezüstpénzt volt szabad adni, papírpénzt sohasem. Ez a szabály azonban idővel módosult, aminek oka a kötött felhasználás volt: a menyasszony ebből vette meg vőlegénye jegyíngét, és így a vásárlást megkönnyítette, ha a pénzt egyszerűbb valutában adta át a legény.⁴² A mértékére vonatkozóan is megvoltak a sajátos szabályok. Luby 1935-ben azt írja, hogy 5 és 25 tallér közötti értéket kellett, hogy tartalmazzon az a kis díszes zacskó vagy egyes helyeken egyszerű papír boríték, amelyet a vőlegény az eljegyzéskor adott át a lány szüleinek. A mindennapi életben szokásos gyakorlat határozta meg azt, hogy egy-egy családból származó vőlegény esetén mennyi a jegypénz mértéke. Ennek alacsony volta okot adhatott a felbontásra.⁴³ A dologátruházásokkal kapcsolatban szintén fontos mozzanatnak volt tekinthető a jegyesség ideje alatt megejtett közös vásárlás, amikor a jegyespár majdani együttélésükre készlődve szerzett be ruhaneműket és háztartási eszközöket. Ezt a vásárlást mindig a vőlegény állta. Luby már említett monográfiájából tudjuk azt is, hogy a leendő férj miket vett ilyenkor szokásosan menyasszonyának: két rend ruhát, egy fehéret és egy feketét, egy nyakbavaló és egy fejrevaló kendőt, egy pár cipőt, a menyasszonyi fátylat és a menyasszonyi koszorút, valamint a huszadik században már kiegészítette ezt a sort egy télikabát is.⁴⁴ Ennek a közös vásárlásnak, a jegypénzhez hasonlóan, szintén

³⁵ Szladits 1928: 18.

³⁶ Tárkány Szücs 1981: 338–339.

³⁷ Luby 1935: 89.

³⁸ LH V/2., 1.

³⁹ Tipikusan ilyen tárgyak például a jegykendő, a dohányzacskó, a jegypénz, fejkendő, virág és a 20. század első felétől egyre inkább elterjedő gyűrű, amely elem a nemesi szokásokban már régen létezett. Erről: Peres 2016: 229–236. Más példák még: N. Bartha–Gönyey–Kodály–Lajtha–Schwartz–Solymossy–Szendrey Á.–Szendrey Zs. 1937: 162–163.

⁴⁰ Az adott vagy ígért jegypénzt a möring körébe sorolja a szakirodalom. Herger 2016: 147.

⁴¹ Luby (1935) 90. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy az összeget nem a nő apja, hanem maga a nő kapja ajándékképpen.

⁴² Luby 1935: 84, 86.

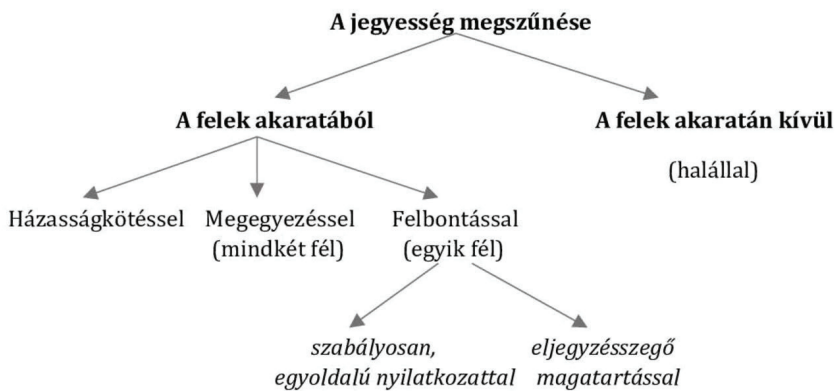
⁴³ Luby 1935: 83–84.

⁴⁴ Luby 1935: 88–89.

lesz jelentősége az eljegyzés esetleges felbontása esetén. A gyűrű mint jegyajándék az 1920-as évektől kezdett terjedni és kiszorítani a tradicionális tárgyakat.⁴⁵ Luby a gyűrűadást a népszokásoktól idegen, átvett dolognak tartotta, ám később sajnálta, hogy nem szentelt kellő figyelmet ennek, különösen a gyűrűhöz kötődő babonáknak.⁴⁶

Az eljegyzés felbontása vagy megszűnése más okból

Az eljegyzés megszűnése sokféleképpen realizálódhatott. Megszűnhetett a felek akaratából, amikor mindkét vagy csak az egyik fél felbontotta azt. Az utóbbi eset történhetett szabályosan, alapos okkal, vagy pedig eljegyzésszegő magatartással. Ez két esetet jelent: egyfelől a házasságkötéstől való alapos ok nélküli visszalépést, másfelől az egyik fél azon magatartását, amellyel a másik felet alapos okkal a jegyesség felbontására kényszeríti.⁴⁷ (Bár a népnyelv nyilvánvalóan nem használta ezt a terminológiát, az egyszerűség kedvéért én a lent jogának, illetve a szatmári szokások tárgyalásánál is az eljegyzésszegést használok majd.) A felek akaratából történő megszűnés esete a házasságkötés is, hiszen a jegyesség időszakának ez is a végét jelenti. A felek akaratán kívüli okként, amely a jegyességet megszünteti, beszélhetünk tipikusan valamely fél haláláról. Ezen esetek jogi relevanciáját az adja, hogy a már említett dologátruházások során átadott⁴⁸ vagyon sorsa miként alakul a továbbiakban, illetve, hogy a felbontás során keletkezett-e valamelyik oldalon kár.

1. kép (Forrás: a szerző)

A Ht. alapján az eljegyzésszegés komoly relevanciával bírt, hiszen kártérítési, valamint visszakövetelési igényt alapozhatott meg.⁴⁹ Az okozott vagyoni károk

⁴⁵ LH V/2., 14; XI/2., 6; XIII/3., 30; Luby 1935: 90–91.

⁴⁶ LH V/3., 2.

⁴⁷ 1894:XXXI. tc. 3. §

⁴⁸ Az ígért vagyon esetében az eljegyzés megszűnése után értelemszerűen az ilyen ígéret hatályát veszti. Szaldits 1928: 19–20.

⁴⁹ 1894:XXXI. tc. 3. §

megtérítésére a magánjog általános szabályait is alkalmazni kellett.⁵⁰ Ezzel kapcsolatban számos elvi jelentőségű határozat született, amelyeknek közös eleme (akár kártérítésről, akár visszakövetelésről van szó), hogy az alaptalanul vagyoni előnyhöz jutó félnek a gazdagodás mértékét vissza kellett téríteni; főszabály szerint természetben, szubszidiárius jelleggel pedig pénzben.⁵¹ Érdekes a nem vagyoni kár és az eljegyzésszegés összefonódása: egy 1920-as ítéletében a Kúria a menyasszonyt ért kedélyi bánatolomért ítélte meg kártérítést. Létezett azonban kimentési lehetőség is, amint azt egy 1921-es eset is bizonyít. Itt a bíróság úgy találta, hogy az egyik fél tudójában való szenvedése alapos indok az eljegyzés felbontására, még akkor is, ha a másik félnek tudomása volt, vagy kellő körütekintés mellett tudomása kellett, hogy legyen az eljegyzés megkötésekor a betegségről.⁵² Tárkány Szücs Ernő kutatásai alapján azt írja, hogy a jegyesség a népi jog tudat alapján alapvetően felbontható volt a fentebb már ismertetett kivételekkel, illetve a különféle felekezeti jogok hatásával a népi jogszokásokra. Az átadott dolgok foglalo jellegéről szintén volt már szó.

Luby Margit gyűjtései az eljegyzés felbontásának számos esetét érintik; ilyen szempontból (is) rendkívül gazdagok. Véleményem szerint írásából kiolvasható az, hogy a szatmári népi jogtudat mikor tekintette a felbontást szabályosnak. Ehhez két feltételnek kellett teljesülnie. Az egyik az alapos ok fennállása – mint a fent jogában is –, vagyis, ha az egyik félnél súlyos hiányosságot tapasztaltak, például nők esetében a rossz étel (nem tud főzni) vagy a hanyag háztartásvezetésre utaló jel (nem megfelelően mos vagy mosogat).⁵³ A másik feltétel a megfelelő módon való közlés volt, amely kétféleképp történhetett: vagy megüzenéssel valamelyik, a bontó fél családjával bizalmi kapcsolatban álló rokon által,⁵⁴ vagy – megint a modern jog egyik fogalmát használva – ráutaló magatartással. Ilyen volt például a jegypénz visszaadása (ha annak mértéke kevés volt), illetve az is, ha a már említett közös vásárlás alkalmával a bontó fél nem jelent meg. Ilyenkor a közmegegyezés szerint tudták: a jegyesség felbomlott.⁵⁵ Eljegyzésszegésről, vagyis nem szabályszerű bontásról olvasatom szerint leginkább akkor volt szó a korabeli gondolkodásban, ha a bontó fél egyúttal meg is alázta magatartásával a másikat. Ez esetfüggő volt és kevésbé enged általánosítást, de tipikusan ilyennek tekintették azt, ha a vőlegény más jegyét (jegyenőjét) is hordta, vagy ha nem jelent meg a kézfogón, illetve ha módosabbnak hazudta magát a valóságnál.⁵⁶ Azért is kellett esetről esetre mérlegelni, mert arra nézve, akivel szemben az eljegyzést felbontották, ez a tény annak okától függetlenül dehonesztáló volt.⁵⁷ Luby azt is megjegyzi, hogy általában a nők voltak a bontó felek, s ritkán fordult elő, hogy egy férfi tette ezt meg.⁵⁸ A károk megtérítése és esetleg az átruházott dolgok visszakövetelése végett is többnyire a nők vagy azok családja indítottak ún. szegyenpereket a községi

⁵⁰ Szladits 1933: 315.

⁵¹ 1894:XXXI. tc. 3. §

⁵² Szladits 1928: 18–19.

⁵³ Luby 1935: 87.

⁵⁴ Luby 1935: 88.

⁵⁵ LH V/2., 2; Luby 1935: 86–87, 89.

⁵⁶ Luby 1935: 89, 92.

⁵⁷ LH V/2., 2.

⁵⁸ LH V/2., 7–8.

bírók előtt,⁵⁹ amelyek csekély pertárgyértékűek és gyors lefolyásúak voltak, bár sok esetben nem is volt szükség peresíteni ezeket a követeléseket, mert a bontó fél magától teljesített.

Az eljegyzésszegés következménye a most vizsgát tájegység esetében az volt, hogy mindkét fél visszaadta egyezség kapcsán szerzett gazdagodását a másik félnek, ám ez alól kivételt képezett a jegypénz, illetve a közös vásárlás során a menyasszonynak vett ruhadarabok.⁶⁰ Ezeket ugyanis a lány megtarthatta, ha vőlegénye eljegyzésszegő magatartást tanúsított.⁶¹ A főszabály, miszerint – a bármely okból bekövetkezett felbontást követően – az átruházott dolgokat a felek kölcsönösen visszaadták,⁶² egyértelműen látszik a Luby által leírt számtalan esetből, s ő mégis azt írta, hogy ezek a foglaló módjára működtek.⁶³ Ez az álláspont viszont hibás: egyfelől azért, mert nem csupán egy dolog (tárgy vagy pénzösszeg) került átruházásra, hanem mindkét fél részéről legalább egy, de inkább több dolog, másfelől azért, mert a bontó fél általában nem vevette el, amit adott (kivételek a jegypénz és a vásárolt ruhadarabok) és nem történt meg a kétszeres visszaadás sem, még a jegypénz esetében sem, ahol ez a legkönnyebben kivitelezhető lett volna. Luby későbbi álláspontja, miszerint a jegy a záloghoz hasonló⁶⁴ talán már helyesebb analógia, ám ez sem feltétlenül igaz, hiszen a „nem teljesítés,” azaz a házasságkötés elmaradása esetén, mint a főszabály is mutatja, az átruházott dolgokat nem tartották meg vagy adták el, mint a zálogot szokás, hanem visszajutatták az azokat adó félnek. Abban az esetben, ha valamelyik fél halála nyomán szűnt meg a jegyesség, a lent joga alapján általában a másik fél visszakérhette, amit adott.⁶⁵ A szatmári területen viszont ilyenkor mindenki megtarthatott mindent, mert nem volt hibás egyik fél (vagy annak családja) sem az itt élők logikája szerint.⁶⁶ Ezzel kapcsolatban azonban meg kell jegyezni, hogy a halállal megszűnő jegyesség esetére vonatkozó adatközlések száma igen alacsony, így nem biztos, hogy ezek alkalmassak jelentősebb következtetések levonására.

Összegés: a jegyesség jogi jellegének kérdése

A jegyesség jelentősége napjainkra szinte teljesen eltűnőben van a világi jog tekintetében, amely az eljegyzés alatt általában a házasság jövőbeli megkötésére irányuló kölcsönös nyilatkozatot ért.⁶⁷ Magyarországon a 19. század végén sajátos megoldás mellett döntött a jogalkotó: az 1894-es Ht. elismerte az eljegyzést mint magánjogi ügyletet,⁶⁸ de gyakorlatilag száműzte azt a jog világából, ahogyan ezt Nizsalovszky Endre megállapította.⁶⁹ Ez részben ellentétes tendencia, mint amit a mintaadó európai

⁵⁹ Elvéve találni olyat, hogy egy férfi perelt volna. LH V/1. 3., 22; V/2., 9; Luby 1935: 92.

⁶⁰ Luby 1935: 89.

⁶¹ LH V/2., 2.

⁶² LH V/2., 1–9, 14; XII/1. 18; XIII/3., 30. Egyetlen adatközlő emlékezett úgy, hogy ilyen esetben a jegyet nem lehetett visszakövetelni még perben sem. LH V/2., 3.

⁶³ Luby 1935: 89.

⁶⁴ LH V/2., 1.

⁶⁵ Tárkány Szücs 1981: 339.

⁶⁶ Luby 1935: 89.

⁶⁷ Ujházi 2012: 82.

⁶⁸ Borbás 2021: 90.

⁶⁹ Nizsalovszky 2019: 23.

magánjogi kódexek mutatnak, például a francia, a német, a svájci, vagy az osztrák jog.⁷⁰ Ezen intézmény jogi jellegének meghatározása már eleve bizonytalanságot keltett a már jelzett időszakban, például egyes nézetek szerint a jegyesség egy köteléki előszerződés,⁷¹ míg más szerződésnek minősítette,⁷² s megint más szerint ez pusztán erkölcsi és nem jogi kötelezettséget von maga után.⁷³ Ez utóbbi álláspontot képviselte a már említett Nizsalovszky is. Annyi azonban biztos, hogy a felbontása esetén már lehetett jogi relevanciája a jegyességnek; ez közös vonása volt a fent és a lent jogának.

Ami a lent jogát illeti, világosan látható már önmagában a szatmári szokások tanulmányozásából is, hogy a jegyességre vonatkozó szabályok az ország területén igen heterogének voltak, s azok a leegyszerűsítő állítások, miszerint a 19. század végén a jegy helyét a gyűrű vette át, vagy az, hogy a lány beleegyezésétől függött a jegyesség létrejötte,⁷⁴ illetve, hogy a jegy foglaló,⁷⁵ vagy zálog⁷⁶ módjára működött, egészen biztosan árnyaltabb megközelítést igényelnek. Véleményem szerint a népi szokásrend (legalábbis Szatmárban) inkább erős, kvázi előszerződési jelleget társított az eljegyzéshez, lásd például a tanúk jelenléte mint érvényességi kritérium vagy a szegénypek jelentősége. A népi jogtudat ráadásul a házasság előfeltételének tartotta a jegyességet, ami ezen intézménynek nagy súlyt adott.⁷⁷ A jegy és más átruházott dolgok pedig inkább szimbolikus jelentőséggel vagy egyszerűen praktikummal bírtak, mintsem biztosítéki jelleggel, szemben a régi nemesi szokásokkal.⁷⁸ Erre példa lehet a jegypénz, amely a valamikori nővételt testesíti meg, ugyanakkor praktikus oldala, hogy a menyasszony ebből veszi majd meg a jegyínget. Hasonlóan praktikus az is, hogy a nők általában kendőket vagy háztartási eszközöket kaptak, amelyeket a jövőben használhattak. Szimbolikus, hogy a jegyet elkészülte és átadása után is elrejtették, vigyáztak rá,⁷⁹ nehogy rontás érje, amely kihathat a majdani házasságra is, azaz a jegy testesítette meg a jövőbeli házasságot mint védendő értéket. A szövegben leírt adatok és jelenségek pedig, úgy vélem, hogy példázzák azt is: a fent és a lent joga(i) között erőteljes különbségek voltak jelen a múlt században.

⁷⁰ Herger–Katonáné Pehr 2021: 35. Sőt, bár kötelező erővel itt sem bírt, de az 1917-es ottomán családjogi törvény is tartalmazta. Siska 2017: 66.

⁷¹ Nizsalovszky 2019: 24.

⁷² Kolosváry 1911: 375.

⁷³ Nizsalovszky 2019: 28.

⁷⁴ Borbás 2021: 90.

⁷⁵ Tárkány Szücs 1981: 338–339; Luby 1935: 89.

⁷⁶ LH V/2., 1.

⁷⁷ Tárkány Szücs 1980: 120.

⁷⁸ A rendi korszakban a nemesek esetében a gyűrűváltás bizonyító és biztosító jelleggel bírt. Peres 2016: 236. A népi jogéletben bizonyító ereje a gyűrű elterjedése előtt inkább a jegykendőnek volt.

⁷⁹ LH V/2., 6–7; Luby 1935: 83, 85.

Irodalomjegyzék

BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet

- 2017 *A jászkun szabadság.* (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 3) Szekszárd: PTE KPVK.

BORBÁS Eszter

- 2021 Gondolatok az eltűnt jegyességről. In Tóth Dávid et al. (szerk.): *I-II. Konferenciakötet. A pécsi jogász doktoranduszoknak szervezett konferencia előadásai.* 87–100. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola.

FARKAS József

- 1986 *Luby Margit kéziratos hagyatéka a Szatmári Múzeumban.* Debrecen: Néprajzi Tanszék.

FEHÉRVÁRY Jenő

- 1936 *A magyar magánjog kis tükre.* Budapest: Budai Nyomda.

HERGER Csabáné

- 2016 A törvényes és az írott hitbér Baranyában 1848 után. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás I. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi tanulmányok* (Jogi Kultúrtörténeti, Jogi Néprajzi Kiskönyvtár 2) 139–164. Szekszárd: PTE KPVK.

HERGER Csabáné – KATONÁNE PEHR Erika

- 2021 *Magyar családjog.* Budapest: Novissima.

JOÓ László Ádám

- 2021 A nők magánjogi helyzete az 1940-es évek Magyarországon – egyes jogosultságok tükrében. In Margittay-Mészáros Árpád (szerk.): *Vigniti Quinque anni in ministerio universitatis et iurisprudentiae – Ünnepi tanulmányok Siska Katalin 60. születésnapjának tiszteletére.* 138–154. Debrecen: Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

KENYERES Ágnes (szerk.)

- 1981 *Magyar életrajzi lexikon 3.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

KOLOSVÁRY Bálint

- 1911 *A magyar magánjog tankönyve 2.* Budapest: Grill Károly Kiadóvállalata.

LUBY Magit

- 1935 *A parasztélet rendje.* Budapest: Centrum.

N. BARTHA Károly – GÖNYEY Sándor – KODÁLY Zoltán – LAJTHA László – SCHWARTZ Elemér – SOLYMOSSY Sándor – SZENDREY Ákos – SZENDREY Zsigmond

- 1937 *Szellemi néprajz II.* Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

NIZSALOVSZKY Endre

- 2019 *Magyar családi jog.* Budapest: Közjegyzői Akadémia Kiadó.

PERES Zsuzsanna

- 2016 A "gyűrűváltás" a magyar nemesség körében a XVI–XVIII. századi Magyarországon. In Béli Gábor – Korsósnné Delacasse Krisztina – Herger Csabáné (szerk.): *Ut Juris Ordo Exigit: Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére.* 229–236. Pécs: IDResearch Kft. – Publikon.

SISKA Katalin

- 2017 Az 1917-es Ottomán Családjogi Törvény újításairól. *Miskolci Jogi Szemle* 1. 59–73.

SZLADITS Károly

- 1928 *A magánjogi bírói gyakorlat 1901–1927.* Budapest: Grill Károly Kiadóvállalata.

- 1933 *A magyar magánjog vázlata II.* Budapest: Grill Károly Kiadóvállalata.

TÁRKÁNY SZÜCS Ernő

- 1980 A kézfogóval összefüggő jogi népszokások. *Népi Kultúra – Népi Társadalom* 11–12. 119–154.

- 1981 *Magyar jogi népszokások.* (Társadalomtudományi könyvtár) Budapest: Gondolat.

UJHÁZI Lóránt

- 2012 A jegyesség intézményének csökkenő jelentősége a Katolikus Egyház jogában. *Sapientiana* 2. 82–89.